

Aneta Bołdyrew

Uniwersytet Łódzki

Wydział Nauk o Wychowaniu

ORCID: 0000-0002-6121-0816

Warunki i strategie działalności naukowej polskich akademiczek na niwie pedagogiki i psychologii w latach 1918–1939

Summary

THE CONDITIONS AND STRATEGIES OF THE POLISH FEMALE SCHOLARS' SCIENTIFIC ACTIVITY IN THE FIELD OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY IN 1918–1939

The article is connected with the conditions and strategies of the Polish psychologists' and pedagogues' scientific work in the interwar period. None of them pursued the 'classical' academic path, in terms of official employment status and promotion within a university. Most of them worked in the Wolna Wszechnica Polska. Women who were distinguished by their activity in the field of research were Helena Radlińska, Maria Grzegorzewska, Józefa Joteyko, Ludwika Karpińska-Woyczyńska. They attended the internal and transnational scientific life taking part in conferences and conventions, publishing scientific papers in Polish and foreign scientific journals. The significant strategy of the women handling the science was also their participation in the social and learned societies.

Key words: female psychologists, female pedagogues, scientific strategies, international cooperation

red. Paulina Marchlik

W rozwoju polskiej pedagogiki i psychologii w okresie międzywojennym istotną rolę odegrały kobiety, a szczególnie intelektualistki pracujące na wyższych uczelniach, aktywne na niwie naukowo-dydaktycznej i zaangażowane w działalność na rzecz popularyzacji wiedzy pedagogiczno-psychologicznej.

Problem warunków pracy badawczej oraz strategii, przyjmowanych przez uczone dążące do realizacji swych aspiracji w kolektywach myślowych i instytucjach nauki na przestrzeni całego XX w. jest zagadnieniem interesującym z punktu widzenia historii nauki i oświaty oraz historii kobiet. W odniesieniu do różnych grup academiczek w Europie kwestie te były już przedmiotem rozważań, głównie w literaturze obcojęzycznej. Analizie poddawano przede wszystkim problemy wpisujące się w trzy obszary badawcze: *gender staff in academia*, *science of gender*, *gender in science* (Leuschner 2015: 56–63; Dadej 2017: 81). Polskie uczone w zakresie pedagogiki i psychologii, obecne w strukturach akademickich, nie były dotychczas przedmiotem tego rodzaju badań. Celem niniejszego artykułu jest wskazanie kilku szczególnie ważnych kwestii, dotyczących warunków i strategii pracy naukowej pedagożek i psycholożek w okresie odbudowy polskiej państwowości i modernizacji społeczeństwa. Problem ten wymaga dalszych, szczegółowych badań, zwłaszcza, że dostępne są źródła (w tym rękopiśmienne), które nie były dotychczas przedmiotem analiz. Z racji obszerności zagadnienia w niniejszym artykule odwołuję się do podstawowych opracowań i źródeł drukowanych.

W Polsce w okresie międzywojennym tworzeniu instytucjonalnych podstaw nauki w warunkach odbudowy i konsolidacji państwa towarzyszyły liczne trudności. Funkcjonowanie szkolnictwa wyższego i instytucji naukowych utrudniała szczupłość zasobów budżetowych oraz konflikty społeczne i polityczne. Maskulinizacja przestrzeni akademickiej sprawiała, że kobietom było trudniej niż mężczyznom realizować aspiracje naukowe. Trzeba jednocześnie pamiętać, że część badaczek w pracy naukowej była przejściowo lub systematycznie wspierana przez mężczyzn. Procesy inkluzji kobiet do instytucji nauki przebiegały powoli; dotyczyło to nie tylko Polski. W okresie międzywojennym w całej Europie, na gruncie wszystkich dyscyplin nauki, narastały tendencje przełamania ekskluzywizmu wiedzy. W Polsce, podobnie jak w innych krajach europejskich, kobiety były coraz bardziej obecne w tworzeniu wiedzy, coraz liczniejsze było grono intelektualistek ze stopniem doktora. Publikowały one artykuły naukowe na łamach prestiżowych periodyków, brały udział w pracach towarzystw naukowych, uczestniczyły w konferencjach i zjazdach, ale nadal miały ogromne trudności ze zdobyciem zatrudnienia na uniwersytetach. Sytuacja intelektualistek, specjalizujących się w pedagogice i psychologii w Polsce międzywojennej, była tego wymownym potwierdzeniem. W całym omawianym okresie katedrami lub instytutami prowadzącymi działalność badawczą i dydaktyczną w zakresie pedagogiki i psychologii na państwowych uniwersytetach

w Warszawie, Krakowie, Poznaniu, Lwowie, Wilnie kierowali mężczyźni. Podobnie sytuacja wyglądała na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (Wołoszyn 1998: 25–26). Obecność i rola kobiet w tych jednostkach naukowych była mocno ograniczona. Deprecjonowanie kobiet jako nauczycieli akademickich potwierdzała sytuacja Józefy Joteyko, która mimo znakomitych kwalifikacji nie otrzymała katedry na Uniwersytecie Warszawskim. Procesy inkluzji do struktur i hierarchii naukowych zachodziły poza prestiżowymi polskimi uniwersytetami. Najlepsze perspektywy dla kobiet pragnących prowadzić pracę naukowo-badawczą i dydaktyczną w ramach akademii oferowała Wolna Wszechnica Polska (dalej WWP). Na tej utworzonej w 1919 r. prywatnej uczelni, spadkobierczyni Towarzystwa Kursów Naukowych (i działającego w jeszcze wcześniejszym okresie Uniwersytetu Latającego) pedagogika jako dyscyplina naukowa uzyskała wysoką rangę, co potwierdzało utworzenie Wydziału Pedagogicznego (Drynda 1987: 68–69). Istotny wpływ na rozwój Wydziału miały znajdujące w nim zatrudnienie uczone, specjalizujące się w pedagogice i psychologii.

Ograniczone możliwości kariery akademickiej kobiet przekładały się na skalę ich awansów naukowych, w tym liczbę uzyskanych habilitacji. Według danych z 1938 r. na państwowych uczelniach habilitację we wszystkich dziedzinach wiedzy zdobyły tylko 34 kobiety na ogólną liczbę 522 docentów (Przeniosło 2016: 44). Stanowiły zatem niespełna 7% pracowników nauki uprawnionych do wykładania w akademii. Na państwowym uniwersytecie habilitacje w zakresie dyscyplin będących przedmiotem rozważań w niniejszym artykule nadano tylko dwóm kobietom – Józefie F. Joteyko i Annie (używającej imienia Hanna) Pohoskiej (*Wykaz...* 1938: 16). Obie uczone habilitowały się na Uniwersytecie Warszawskim – Joteyko w dziedzinie psychologii, Pohoska – w zakresie historii wychowania i doktryn pedagogicznych. Joteyko była znakomitą specjalistką w zakresie psychologii eksperymentalnej, przez wiele lat pracowała w instytucjach badawczych i na uczelniach we Francji i Belgii. Należała do wielu zachodnioeuropejskich organizacji naukowych, wielokrotnie otrzymywała nagrody za swe badania naukowe (Lipkowski 1968: 51–52). W 1919 r. wróciła do Polski, by brać udział w budowaniu środowiska naukowego w odrodzonym państwie. Pohoska specjalizowała się w historii wychowania i dydaktyce historii; w ramach zajęć zleconych wykładała te przedmioty w latach 1926–1939 na Uniwersytecie Warszawskim. Rozwinięcie działalności naukowej utrudniało jej nauczanie historii w państwowym Gimnazjum im. Emilii Plater oraz zaangażowanie w prace dydaktyczne i organizacyjne w różnych instytucjach oświatowych prowadzonych przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Trzy uczone uzyskały habilitację na Wydziale Pedagogicznym WWP w Warszawie: Ludwika Karpińska-Woyczyńska (w dziedzinie psychologii eksperymentalnej), Maria Lipska-Librachowa (w dziedzinie psychologii pedagogicznej), Helena Radlińska (w dziedzinie oświaty pozaszkolnej). Karpińską-Woyczyńską, która specjalizowała się w psychologii stosowanej i psychoanalizie, zalicza się do pierwszych „polskich freudystów” (Demińska, Rutkowski 2015: 2). Opublikowała wiele tekstów naukowych w języku niemieckim i polskim. Pracowała w Katedrze Psychotechniki na Wydziale Pedagogicznym Oddziału Łódzkiego WWP, a jednocześnie była kierowniczką Miejskiej Poradni Psychologicznej w Łodzi. Lipska-Librachowa specjalizowała się w psychologii dziecka, psychologii myślenia oraz wychowawczej. W latach 1929–1939 wykładała w WWP. Wśród owych trzech uczonych, które uzyskały habilitację na WWP szczególną aktywnością naukową, dydaktyczną i organizacyjną wyróżniała się Radlińska, twórczyni polskiej szkoły pedagogiki społecznej (Lepalczyk 2002: 7). Bardzo ważna w jej działalności teoretycznej i praktycznej była oświata dorosłych. Badaczka zajmowała się także teorią pracy socjalnej, problematyką historyczno-oświatową, socjologiczną i bibliologiczną. W okresie międzywojennym napisała większość swych publikacji naukowych; w sumie jej dorobek obejmował około 500 pozycji. Jest uznawana za jedną z najwybitniejszych uczonych w dziejach polskiej pedagogiki.

Do grona badaczek mających ważny i bogaty dorobek naukowy należało w Polsce w okresie międzywojennym także kilka intelektualistek, które nie mając wówczas habilitacji pracowały w szkolnictwie wyższym, a zakres i jakość ich pracy badawczej i dydaktycznej dorównywał osiągnięciom samodzielnych pracowników naukowych. W tym gronie wymienić należy przede wszystkim Marię Grzegorzewską, założycielkę Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej i Państwowego Instytutu Nauczycielskiego, autorkę wielu publikacji z zakresu pedagogiki, wśród których najważniejsze dotyczyły teorii i metodologii pedagogiki specjalnej. W rozwoju badań z zakresu pedagogiki pewien udział miała także Zofia Daszyńska-Golińska, która będąc specjalistką w dziedzinie ekonomii, polityki społecznej, historii gospodarczej i demografii podejmowała również wiele zagadnień z zakresu pedagogiki społecznej. Mimo braku habilitacji wykładała w charakterze profesora na WWP.

Na Wydziale Pedagogicznym WWP w Warszawie pracowało także wiele kobiet, które były absolwentkami różnych kierunków studiów (m.in. filologii polskiej, prawa, psychologii), a które na drodze formalnego wykształcenia lub samokształcenia zdobywały szeroką wiedzę pedagogiczną. Łącząc wiedzę teoretyczną z praktyczną działalnością w instytucjach oświatowo-wychowawczych,

mimo braku habilitacji, cieszyły się opinią znakomitych ekspertek. Do grona wykładowczyń Wszechnicy należały: Janina Budkiewicz, Irena Jurgielewiczowa, Eugenia Pragierowa, Wanda Prażmowska-Ivanke, Anna Walicka-Chmielewska („Rocznik...” 1939: 510). Pomocniczymi pracownikami, zatrudnionymi na etatach asystenckich w Oddziale Łódzkim WWP były Janina Pawłowska i Teodozja Kucharska (Baranowski 1977: 55). Istotny udział w rozwoju badań historyczno-pedagogicznych miała Wanda Bobkowska, która wykładała historię wychowania w Studium Pedagogicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (Szulakiewicz 1998). Incydentalnie problematykę pedagogiczną w twórczości naukowej podejmowała poznańska filozofka prof. Ludwika Dobrzyńska-Rybicka.

Wśród intelektualistek prowadzących prace badawcze i publikujących cennione przez specjalistów teksty w periodykach naukowych wiele było takich, które po obronie doktoratów nie miały możliwości zatrudnienia na uniwersytecie; wiele decydowało się na podjęcie pracy w instytucjach edukacyjnych lub w urzędach państwowych. Nieliczne, pragnąc pozostać w przestrzeni akademickiej i mając ku temu warunki, decydowały się na nieetatowe zatrudnienie na uniwersytecie. W tej grupie aktywnością naukową wyróżniała się Estera Markinówna, która w latach 1928–1939 była nieetatową asystentką w kierowanym przez Władysława Witwickiego Zakładzie Psychologii Doświadczalnej na Uniwersytecie Warszawskim (Rzepa 1992: 144–145). Po obronie doktoratu w 1929 r. opublikowała kilka wartościowych, nowatorskich prac; dorobek naukowy w pełni uzasadnia zaliczenie jej w poczet akademik.

W obliczu trudności związanych z funkcjonowaniem w środowisku uczonych kobiety musiały poszukiwać takich metod uprawiania polityki i dyplomacji naukowej, które mimo braku zatrudnienia na państwowych uczelniach pozwoliły im na realizację twórczego potencjału, prowadzenie działalności naukowej i dydaktycznej oraz sprzyjały osiągnięciu kolejnych awansów naukowych. Strategią służącą zaznaczeniu swej podmiotowości w polskim środowisku naukowym był aktywny udział w życiu naukowym kraju, co wyrażało się m.in. w uczestnictwie w konferencjach, zjazdach i sympozjach. I tak np. Joteyko uczestniczyła w dyskusjach na temat organizacji życia naukowego, biorąc udział m.in. w ważnym wydarzeniu, jakim był I Zjazd Nauki Polskiej w kwietniu 1920 r. Wygłosiła wówczas referat, w którym podkreśliła społeczne znaczenie rozwoju nauk z zakresu pedagogiki i psychologii i ich utylitaryzm (Joteyko 1920: 170–171). Szczególną aktywnością, jeśli chodzi o udział w zjazdach i kongresach, wyróżniała się Radlińska. Uczestniczyła w spotkaniach poświęconych nie tylko problematyce pedagogicznej, jak Polski Zjazd Wychowania Moralnego

w Warszawie w 1926 r., ale także w zjazdach specjalistów z pokrewnych dyscyplin naukowych. Była zaangażowana w organizację i wyznaczenie profilu naukowego Międzynarodowego Kongresu Rolniczego w Warszawie w 1924 r. Współpracowała ze środowiskiem bibliotekarzy, brała udział w kilku Zjazdach Bibliotekarzy Polskich (Theiss 1984: 53–54). W 1937 r. otrzymała tytuł honorowego członka Związku Bibliotekarzy Polskich. Uczestniczyła w Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Warszawie w 1930 r. oraz Międzynarodowym Kongresie Historyków w Warszawie w 1933 r., w czasie którego organizowała sekcję dydaktyczną. W kolejnych zjazdach historyków polskich (w 1925 r. w Poznaniu, w 1930 r. w Warszawie, w 1935 r. w Wilnie) uczestniczyła, prezentując referaty, Pohoska. Okazją dla akademikzek do prezentowania wyników swych badań w gronie praktyków było uczestnictwo w konferencjach i zebraniach dla nauczycieli, organizowanych przez Związek Nauczycielstwa Polskiego, Związek Zawodowy Nauczycieli Szkół Średnich i inne organizacje społeczne. W tego rodzaju spotkaniach uczestniczyło wiele uczonych; popularyzacja wiedzy była ważnym obszarem ich działalności. I tak np. Karpińska-Woczyńska wygłaszała odczyty z zakresu psychologii ogólnej i psychoanalizy dla nauczycieli, opiekunów sądowych, działaczy społecznych (Więckowska 1936/1937: 173).

Ważnym obszarem aktywności wybitnych pedagożek i psycholożek był udział w pracach towarzystw naukowych. W zakładanie organizacji naukowych szczególnie angażowała się Joteyko, która współtworzyła Polskie Towarzystwo Psychotechniczne, była także zastępczynią przewodniczącego i kierowniczką oddziału psychologii wychowawczej Komisji Pedagogicznej Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Do Komisji tej należały także Grzegorzewska i Lipska-Librachowa. Po likwidacji Komisji w 1928 r. w jej miejsce założono Naukowe Towarzystwo Pedagogiczne; jego organizatorami byli przede wszystkim profesorowie pracujący na uniwersytetach. W zebraniu założycielskim 2 grudnia 1928 r. udział brało 13 mężczyzn i 1 kobieta – Grzegorzewska (Michalski 1994: 44). Do 1939 r. kobiety stanowiły w tym prestiżowym gremium zdecydowaną mniejszość; wśród członkiń były m.in.ademiczki: Bobkowska, Grzegorzewska, Lipska-Librachowa, Pohoska (Michalska 2009: 35).

Cechą charakterystyczną działalności omawianej grupy akademikzek w sferze publicznej była ich przynależność do organizacji społecznych, szczególnie oświatowych, jak np. Towarzystwo Oświaty Demokratycznej „Nowe Tory”; należały do niego m.in. Radlińska i Lipska-Librachowa (Drynda 1987: 69). Ten obszar aktywności miał wymiar głównie społeczny, choć w pewnym stopniu

sprzynał również budowaniu sieci kontaktów wartościowych dla prowadzenia działalności naukowej i dydaktycznej.

Jeśli chodzi o słabo wykorzystane strategie omawianej grupy intelektualistek, to podkreślić trzeba ich niewielkie zaangażowanie w działalność organizacji kobiecych, które wspierały kobiety w realizacji aspiracji edukacyjnych, naukowych, zawodowych. Szczególnie ważną rolę odegrało w tej dziedzinie działające od 1926 r. Polskie Stowarzyszenie Kobiet z Wyższym Wykształceniem (Bełcikowski 1939: 103–112). Ograniczona aktywność pedagożek i psychołózek w tej organizacji przyczyniła się do tego, że nie wydały one bibliografii poświęconej kobiecej aktywności naukowej w reprezentowanych przez siebie dyscyplinach. Tymczasem inne grupy intelektualistek wydały dyptyk *Materiały do piśmiennictwa kobiet*; tom pierwszy dotyczył literatury, tom drugi – nauk medycznych i przyrodniczych (Dadej 2017: 82–85).

Istotne znaczenie miało natomiast nieformalne wsparcie, jakiego udzielały sobie akademicki z omawianego środowiska. Tak zwane „siostrzeństwo”, „kobieca solidarność”, wzajemne wspieranie się było stale obecne już w toku ich edukacji akademickiej, a później w czasie pracy zawodowej (Pakszys 2012: 104). Rolę *quasi* mentorki wspierającej młodsze koleżanki pragnące realizować aspiracje naukowe odgrywała np. Joteyko. Ona sama z kolei doświadczyła pomocy Grzegorzewskiej w czasie poszukiwania zatrudnienia po powrocie do kraju. Zaznaczyć również trzeba dbałość wykładowczyń akademickich o rozwój naukowy swych studentek. W tej dziedzinie szczególnie angażowała się Radlińska. Pod jej opieką teksty naukowe przygotowywały studentki WWP, m.in. Irena Jurgielewiczowa, Anna Chmielewska, Maria Błaszczukowa, Zofia Mierzwińska-Szybka, Maria Niemyska (po zamążpójściu Hessen), Zofia Gulińska, Aleksandra Majewska, Maria Kuropatwińska-Kalicka (Baranowski 2001: 124–126).

Dla budowania kariery naukowej akademikzek duże znaczenie miało zakładanie przez nie i redagowanie czasopism naukowych. Joteyko, wykorzystując doświadczenia zdobyte dzięki tworzeniu i prowadzeniu w Belgii czasopisma „La Revue Psychologique”, zainaugurowała i kierowała „Biuletynem Koła Psychologicznego”, przekształconego następnie w kwartalnik „Polskie Archiwum Psychologii”. Wraz z Radlińską należała także do komitetu redakcyjnego „Rocznika Pedagogicznego”. Radlińska była również członkinią zespołu redakcyjnego „Chowanny”. Grzegorzewska była założycielką i redaktorką periodyku „Szkoła Specjalna”. Lipska-Librachowa redagowała czasopismo „Praca Szkolna”, będące dodatkiem do „Głosu Nauczycielskiego”. Była też inicjatorką ogłoszonego przez pismo w 1931 r. konkursu, którego celem było zgromadzenie charak-

terystyk regionalnych dziecka wiejskiego. Większość z omawianej grupy uczonych należała do zespołów redakcyjnych czasopism społecznych, co utrzymywało ich obecność w przestrzeni publicznej jako ekspertek i popularyzaterek nauki. Pozaakademicka aktywność w organizacjach i w redakcjach czasopism społecznych sprawiała, że uczone zyskiwały także możliwość zastosowania wyników badań – własnych oraz innych specjalistów – na potrzeby struktur oświatowych i państwowych.

Ważnym elementem budowania biografii naukowej było systematyczne publikowanie na łamach prestiżowych periodyków naukowych. Oczywiście była i jest to podstawowa strategia stosowana przez wszystkich badaczy; w przypadku akademikzek w okresie międzywojennym była ona jednak szczególnie ważna. Zamieszczanie artykułów, sprawozdań i recenzji w renomowanych czasopismach utrzymywało ich pozycję w świecie nauki, stwarzało możliwość współuczestniczenia w wyznaczaniu nowych obszarów badań pedagogicznych i psychologicznych. Badaczki, będące przedmiotem rozważań w niniejszym artykule, publikowały na łamach wszystkich naukowych periodyków pedagogicznych i psychologicznych (m.in. w „Roczniku Pedagogicznym”, „Przeglądzie Pedagogicznym”, „Chowannie”), a także w czasopismach z innych dziedzin wiedzy (m.in. w „Przeglądzie Socjologicznym”, „Ruchu Filozoficznym” „Przeglądzie Lekarskim”).

Jednym z najważniejszych czynników sprzyjających rozwojowi kariery naukowej pierwszych polskich uczonych w dziedzinie psychologii i pedagogiki była ich aktywność międzynarodowa, która wyrażała się przede wszystkim w trzech obszarach – po pierwsze w publikowaniu na łamach zachodnioeuropejskich periodyków, po drugie w członkostwie w międzynarodowych organizacjach *stricte* naukowych i oświatowo-wychowawczych, po trzecie w systematycznym, aktywnym udziale w zagranicznych konferencjach, zjazdach, kongresach. Służyło to budowaniu sieci współpracy z zachodnioeuropejskimi uczonymi i działaczami oświatowymi, pozwalało zaprezentować na arenie międzynarodowej dorobek polskiej nauki. Włączenie się w transnarodowy ruch pedagogów i psychologów było jednym z fundamentów budowania biografii naukowej właściwie wszystkich przywoływanych w tym tekście intelektualistek. Intensywne kontakty międzynarodowe utrzymywały zwłaszcza Joteyko, Radlińska, Karpińska-Woczyńska, Pohoska. Oczywiście były one warunkowane biegłą znajomością języków obcych. W tym zakresie większość akademikzek była doskonale przygotowana; i tak np. Karpińska-Woczyńska znała język francuski, niemiecki, włoski, angielski i rosyjski (Więckowska 1936/1937: 173).

Część kobiet miała za sobą studia na zagranicznych uczelniach; nie był to jednak *conditio sine qua non* posiadania rozległych kontaktów naukowych w wymiarze międzynarodowym, bowiem najszerzą sieć współpracy transnarodowej rozwinęła Radlińska – absolwentka studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jej aktywność w tym zakresie przedstawił ostatnio szczegółowo Wiesław Theiss (2017: 153–166). Do najważniejszych obszarów aktywności Radlińskiej na niwie międzynarodowej należało uczestnictwo w konferencjach organizowanych przez stowarzyszenie Międzynarodowe Kongresy Wychowania Moralnego (MKWM), założone w 1908 r. w Londynie, a w 1938 r. połączone z Ligą Nowego Wychowania. W ramach Ligi współtworzyła Polską Sekcję, współpracując na tym polu m.in. z Grzegorzewską. Była aktywną działaczką Związku Międzynarodowych Konferencji Oświaty Dorosłych, wielokrotnie brała udział w zjazdach Międzynarodowej Konferencji Służby Społecznej. Jej udział oznaczał przekraczanie nie tylko barier wyznaczanych przez płęć, ale także wynikających z pochodzenia „from the more peripheral countries of Europe”, jak pisano o uczonych z Europy Środkowo-Wschodniej – w tym Radlińskiej – uczestniczących w 1929 r. w konferencji w Elsinore w Danii (Brehony 2004: 748).

Kontakty z organizacjami i pracownikami nauki, nawiązane w czasie pracy za granicą, utrzymywała Joteyko; uczestniczyła m.in. w Międzynarodowych Kongresach Wychowania Moralnego – w Genewie w 1922 r. i w Rzymie w 1926 r. W Kongresie w Rzymie uczestniczyła także Lipska-Librachowa, która w 1929 r. brała też udział w Kongresie Wszechświatowej Federacji Stowarzyszeń Pedagogicznych w Genewie. W Kongresie Wychowania Moralnego w Paryżu w 1930 r. oraz w Konferencji Pedagogicznej w Hadze w 1932 r. brała udział Pohoska. Karpińska-Woyczyńska w 1928 r. uczestniczyła w V Międzynarodowym Zjeździe Psychotechnicznym, odwiedziła wówczas również poradnie i pracownie psychotechniczne w Brukseli, Paryżu, Berlinie i Düsseldorfie (Groth, Waszyńska 2014: 294). Uznanie w europejskich gremiach i zaproszenie do udziału w zjazdach i konferencjach potwierdzało efektywność działań naukowej akademiczek, które pracując z dala od państwowych uniwersytetów były pełnoprawnymi uczestniczkami międzynarodowego życia naukowego.

Wiele z wymienionych kobiet regularnie zamieszczało swe artykuły na łamach zachodnioeuropejskich czasopism naukowych. Na przykład Joteyko publikowała m.in. na łamach „Dictionnaire de Physiologie”, „Zeitschrift für Elektrotherapie und Physikalische Heilmethoden”, „Revue Scientifique”, „Revue Générale des Sciences Pures et Appliquées”, „Annee Psychologique”, „Revue

de Psychiatrie et de Psychologie Experimentale”. Karpińska-Woyczyńska zamieszczała swe artykuły m.in. na łamach „Zentralblatt für Psychoanalyse und Psychotherapie”, „Internationale Zeitschrift für Ärztliche Psychoanalyse”, „Zeitschrift für Angewandte Psychologie”. Obie psycholożki zdecydowanie najwięcej tekstów na łamach wymienionych czasopism zamieszczały w czasie pobytu za granicą, jeszcze przed 1918 r. Natomiast nieco młodsze uczone strategię popularyzacji wyników swych prac badawczych w piśmiennictwie zachodnioeuropejskim rozwinęły w okresie międzywojennym. Radlińska zamieszczała wówczas wiele artykułów w paryskim „Pour l’Ere Nouvelle”, ogłaszała swe teksty także w pracach zbiorowych wydawanych w języku angielskim w Londynie i Genewie. Grzegorzewska zaś publikowała w wydawanym w Genewie „Revue Internationale de l’Enfant” (Grochowski 1988: 167–198). Pisząc o znaczeniu współpracy międzynarodowej Radlińska podkreślała, że publikując w językach obcych usiłowała „charakteryzować twórczość Polski w sposób zrozumiały dla obcych” (Radlińska 1964: 444). Cenione przez zachodnioeuropejskich specjalistów artykuły i wystąpienia polskich akademikzek czyniły je rozpoznawalnymi ekspertkami, mającymi mocną pozycję w europejskiej wspólnocie intelektualnej. Również współcześni pedagodzy podkreślają znaczenie publikacji Polek w dziejach nauk o wychowaniu. I tak np. Jean-Claude Forquin wymienia Radlińską w gronie europejskich pedagogów, którzy byli prekursorami w zakresie problematyki relacji między sukcesem szkolnym ucznia a jego warunkami rodzinnymi (Forquin 1982: 65, 73).

Dążność omawianej grupy kobiet do obecności na uczelniach i w gremiach naukowych oznaczała potrzebę modyfikacji tradycji, zgodnie z którą przestrzeń nauki była domeną mężczyzn. Oznaczało to kontestację patriarchalnego modelu świata nauki i przemodelowanie habitusu akademickiego. Spośród opisanych w tym artykule intelektualistek żadna nie podążała drogą „klasycznej” kariery uniwersyteckiej, w rozumieniu stałego zatrudnienia i awansu na państwowej uczelni. Znakomicie radziły sobie jednak w akademickich i pozaakademickich strukturach naukowych i odegrały fundamentalną rolę w dziejach polskiej pedagogiki i psychologii, tworząc zarazem ważną kartę polskiej historii emancypacji edukacyjnej i naukowej kobiet. Krótko zasygnalizowane tu strategie i okoliczności pracy badawczej pedagożek i psycholożek, podobnie jak uwarunkowania ich sukcesu w nauce, przyjmowane przezeń determinanty postępowania i konceptualizacji rzeczywistości społecznej, wreszcie nadal nie w pełni zbadane koncepcje i poglądy przypomnianych intelektualistek, zasługują na dalszą analizę.

Bibliografia

- Baranowski K. 2001. *Alternatywna edukacja w II Rzeczypospolitej: Wolna Wszechnica Polska*, Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej, Warszawa.
- Baranowski K. 1977. *Oddział Wolnej Wszechnicy w Łodzi 1928–1939*, PWN, Warszawa–Łódź.
- Bełcikowski J. 1939. *Polskie Kobiety Stowarzyszenia i Związki Współpracy Międzynarodowej Kobiet*, Polska Zjednoczona, Warszawa.
- Brehony K.J. 2004. *A new education for a new era: the contribution of the conferences of the New Education Fellowship to the disciplinary field of education 1921–1938*, „Paedagogica Historica”, nr 40, s. 733–755.
- Dadej I. 2017. „Do czego dążymy?” Niemieckie i polskie akademiczki i ich strategie walki o uznanie w epoce dwudziestolecia międzywojennego. Nowy porządek płci w nauce dzięki ruchowi społecznemu?, [w:] *Kobiety niepokorne: reformatorki, buntowniczkini, rewolucjonistki: herstorie*, red. I. Desperak, I. Kuźma, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 79–92.
- Dembińska E., Rutkowski K. 2015. *Ludwika Karpińska: „polska pani filozof” – zapomniana prekursorka polskiej psychoanalizy*, „Psychiatria Polska”, nr 27, s. 1–13.
- Drynda D. 1987. *Pedagogika Drugiej Rzeczypospolitej. Warunki, orientacje, kontrowersje*, Uniwersytet Śląski, Katowice.
- Forquin J.C. 1982. *L'approche sociologique de la réussite et de l'échec scolaires: inégalités de réussite scolaire et appartenance sociale*, „Revue Française de Pédagogie”, nr 59, s. 52–75.
- Grochowski L. 1988. *Polskie piśmiennictwo pedagogiczne obcojęzyczne: zawartość i funkcje, 1918–1939*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, nr 31, s. 167–198.
- Groth J., Waszyńska K. 2014. *Na pograniczu psychologii i pedagogiki – czyli życie i działalność Ludwiki Karpińskiej-Woyczyńskiej*, „Studia Edukacyjne”, nr 33, s. 279–303.
- Joteyko J. 1920. *Głos w dyskusji: Polska jako przedmiot nauk humanistycznych*, „Nauka Polska”, t. 3, s. 169–171.
- Lepalczyk I. 2002. *Helena Radlińska: życie i twórczość*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Leuschner A. 2015. *Social Exclusion in Academia through Biases in Methodological Quality Evaluation: On the Situation of Women in Science and Philosophy*, „Studies in History and Philosophy of Science”, nr 54, s. 56–63.
- Lipkowski O. 1968. *Józefa Joteyko: życie i działalność*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Michalska I. 2009. *Działalność Naukowego Towarzystwa Pedagogicznego (1928–1958) na rzecz rozwoju nauk o wychowaniu*, [w:] *Z dziejów polskiej teorii i praktyki edukacyjnej*, red. W. Szulakiewicz, Toruń, s. 33–52.
- Michalski G. 1994. *Zygmunt Mysłakowski (1890–1971): działalność i twórczość pedagogiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Pakszyc E. 2012. *Przekraczanie granic: uwarunkowania sukcesu kobiet w poznaniu*, „Etyka”, nr 45, s. 99–105.
- Przeniosło M. 2016. *Habilitacje z pedagogiki w II Rzeczypospolitej*, „Przegląd Pedagogiczny”, nr 1, s. 41–55.

- Radlińska H. 1964. *Z dziejów pracy społecznej i oświatowej*, oprac. W. Wyrobkowa-Pawłowska, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- „Rocznik Polityczny i Gospodarczy” 1939.
- Rzepa T. 1992. *Markin (Markinówna) Estera*, [w:] *Słownik psychologów polskich*, red. E. Kosnarewicz i in., Instytut Psychologii UAM, Poznań, s. 144–145.
- Szulakiewicz W. 1998. *Wanda Bobkowska (1880–1948). Szkic z historii polskiej historiografii edukacyjnej*, Wydawnictwo Oświatowe Fosze, Rzeszów.
- Theiss W. 1984. *Radlińska*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Theiss W. 2017. *Udział Heleny Radlińskiej w europejskim ruchu społeczno-pedagogicznym (1918–1939)*, „Society Register”, nr 1, s. 153–166.
- Więckowska M. 1936/1937. *Dr Ludwika Karpińska-Woyczyńska. Wspomnienie pośmiertne*, „Polskie Archiwum Psychologii”, nr 3, s. 170–174.
- Wołoszyn S. 1998. *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku: próba syntetycznego zarysu na tle powszechnym*, Kielce.
- Wykaz imienny docentów według stanu z dnia 31 grudnia 1937 r.* 1938. Warszawa.